

AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü

İlhan UZGEL*

AKP'nin Kasım 2002 seçimleriyle tek başına iktidara gelmesi hem Türkiye'deki İslami hareketin dönüşümü, hem Türkiye'nin iç ve dış politikasına etkileri, hem de bölgesel gelişmeler açısından kritik bir noktada gerçekleşti. Türkiye'deki İslamcı akımın önde gelen temsilcilerinden Milli Görüş Hareketi içinde yetişen ve bir çoğu Refah Partisi'nde Erbakan'a yakın çevrede bulunanlardan oluşan AKP'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesi, Türkiye'de birçok kesimi rejimin geleceği konusunda derin bir kaygıya düşürürken, bu süreç uzun süren iç ve dış gelişmelerin kesişim noktasında yer aldı.

AKP'nin iktidara gelmesi, Türk siyasetinde Özal ile başlayan bir sürecin, neoliberal dönüşümün, 1990'lardaki aksamalardan sonra, tamamlanması olarak tanımlanabilir. Bu dönüşümün gerçekleşmesi için önce İslamcı bir hareketin kendi geçmişinden mümkün olduğunca kopması, sonra da siyasal ve ekonomik sistemde, eğitim ve sağlıkta, sosyal güvenlik ve çevre konusunda dönüşümü sağlaması gerekmiştir. Bazı açılardan bu aynı zamanda siyasal İslam'ın küresel kapitalizmle buluşturulması, uyumlaştırılması süreci olarak da görülebilir. AKP içsel ve dışsal ittifakların kesiştiği bir noktada bulunarak, 1980'lerin başında başlayan bu yapılanmaya yeni bir hız kazandırabilmiştir.

Her ne kadar Türkiye'de devlet, İslam'ı bir şekilde kontrol altında tutmaya, onu özel alanla sınırlı bir inanç konusu olarak görmeye çalışmışsa da, tarikat ve cemaatler içinde örgütlenmiş olan kesimler, sol hareketlerden farklı olarak devlet içinde

* Doç.Dr., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

yapılanma yoluna giderek onu içeriden ele geçirme ve dönüştürmenin yollarını aradılar. Gerek iç popülizm gerekse dışta Soğuk Savaş koşulları buna bir ölçüde olanak tanıdı. Milli Görüş Teşkilatının siyasal temsilcisi olan Milli Selamet Partisi 1970'lerde hem CHP ile koalisyon kurarak, hem de Milliyetçi Cephe Hükümetleri içinde yer alarak bürokrasi içinde kadrolaşmasını yoğunlaştırabilirdi. 1980'lerde ise Yeşil Kuşak projesinin bir parçası olarak bu defa Türk-İslam sentezi darbe yönetimi tarafından benimsendi ve milliyetçilikle İslamcılık sola karşı güçlü bir koalisyon olarak desteklendi. Milliyetçilik ile İslamcılık arasındaki bu ittifak dönemsel olacak ve 1990'larda terk edilecektir.

1990'ların sonuna kadar Türkiye'de İslamcı hareketi siyasal düzlemde temsil eden MSP ve Refah Partisi siyasal duruş olarak Batı karşıtı, Türkiye'nin AB üyeliğine, ABD ile yakın ilişkilerine, NATO üyeliğine ve İsrail ile ilişkilerine karşı çıkan ve bunun bir uzantısı olarak Türkiye'de Yahudi kesimlerin sisteme hakim olduğunu savunan bir siyasal anlayışa sahipti. Erbakan Türkiye'nin yüzünü, ait olduğu İslam dünyasına dönmesini ve İslam ülkelerinin kendi NATO ve benzeri örgütlerini kurmaları gerektiğini savunurken burada Türkiye'ye ayrıcalıklı bir rol biçerek bu projenin Türkiye öncülüğünde gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştü. Erbakan'da o dönemin bir tür "Üçüncü Dünyacı" ulusal kalkınmacı anlayışı hakimdi ve 1970'lerde onun naif bulanan "ağır sanayi hamlesi" söylemi ve Türkiye'nin belli yerlerinde temeli atılmış sanayi tesisi kalıntıları alay konusu olmuştu.

Refah Deneyimi ve 28 Şubat Süreci

1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Refah Partisi'nin Doğru Yol Partisi ile koalisyon yaparak iktidara gelmesi Türkiye'de siyasal İslam'ın dönüşümü açısından kırılma noktasını temsil eder.¹ İktidarda yalnızca 11 ay kalabilen Erbakan aslında Türk dış politikasının genel yöneliminde büyük bir değişiklik yaratmadan yeni bir alan açmaya çalışmıştı. Erbakan'ın başbakanlığı döneminde Çekiç Güç'ün süresi uzatıldı, Türkiye İsrail ile Şubat 1996'da Askeri Eğitim İşbirliği anlaşmasını yine aynı hükümet zamanında imzaladı. Hatta, çok sıkıştırılınca Erbakan İsrail dışişleri bakanı ile de görüştü. Erbakan iktidarı boyunca başarısız ve kendisi açısından felaketle sonuçlanan Libya gezisi, İran ziyareti ve D-8 hareketinin oluşturulması ise Türk dış politikasının geleneksel çizgisinde değişiklik yapmadan yeni bir alan yaratma çabasının ürünleriydi.

¹ Turan Yavuz *Çuvallayan İttifak* adlı çalışmasında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Marc Grossman ile Türkiye uzmanı Henry Barkey'in Refah Partisinin hükümeti kurması için çalıştığını söyleyerek, Refahyol koalisyonunun arkasında bu iki ismin bulunduğunu yazmaktadır. *Çuvallayan İttifak*, Ankara, Destek Yayınevi, 2006, s. 112-113.

Ama Erbakan'ın bu çıkışları bile dış politika yönelimi açısından zararlı bulunmuştu. Refah yolunun sonunu getiren ise daha çok içteki gelişmeler olmuştu. 28 Şubat süreci olarak adlandırılan askeri müdahale görünürde İslamcı faaliyetlerin artmasına gösterilen tepki olarak gerçekleştirildi. Erbakan'ın tarikat liderlerine başbakanlık konutunda yemek vermesi, Refahlı belediyelerin uygulamaları, Sincan'da Kudüs gecesinin düzenlenerek buraya İran büyükelçisinin katılması gibi gelişmeler laik kesimlerde kaygı ve tepki yarattı. Genelkurmay'ın irtica brifingleri ve medyanın da bu tür faaliyetlerin üzerine gitmesiyle Türkiye'deki irticai tehdidin aciliyeti ve ciddiyeti konusunda kamuoyu desteği yaratıldı. Oysa, bu görünen boyutun arka planında sınıfsal bir çekişme de bulunmaktaydı. Bu sayıda Ali Ekber Doğan'ın makalesi bu sürecin kapsamlı ve özgün bir analizini sunmaktadır.

Gerçekten de bu sürecin dikkat çekici iki yönünden biri TÜSİAD'ın takındığı tutumdur. İlk olarak, askerlerin bu süreçte İslamcı sermayeyi irticanın arkasındaki finansal güç olarak tanımlamaları, bu şirketleri tespit edip kara listeye almaları, temelde Anadolu kökenli "Yeşil Sermaye"yi ürkütüp yurtdışına bavullarla para kaçırmaya itecek kadar korkuttu. Dolayısıyla, yükselen Anadolu burjuvazisi ile İstanbul kökenli yerleşik burjuvazi arasındaki karşılaşmada Anadolu burjuvazisi geri çekilmek zorunda kaldı. Bu noktada İstanbul merkezli burjuvaziyle Silahlı Kuvvetler arasında geçici bir ittifak kuruldu. Oysa, yine aynı dönemde TÜSİAD Bülent Tanör'e hazırlattığı demokratikleşme raporunda Silahlı Kuvvetlerin siyasal sistem içindeki ağırlığından yakınıyor, Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanlığına bağlanmasını savunuyordu.²

İkinci olarak, 28 Şubat'taki bu "postmodern darbe" Silahlı Kuvvetler içinde ağırlıklı olarak Çevik Bir'in başında olduğu bir grubun inisiyatifiyle gerçekleşti. Tatbikattan dönen tankların Sincan'dan geçerek Kudüs gecesi için hazırlanan çadırı yıkmasının, ki Çevik Bir tarafından "balans uyarı" olarak tanımlanmıştı, dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın bilgisi dışında gerçekleştirildiği, bu olayı haber alan Karadayı ile Bir arasında sert bir tartışma yaşandığı haberi daha sonra basına yansıdı.³ Yine, dönemin önde gelen isimlerinden Erol Özkasnak, irtica ile mücadele için kurulan Batı Çalışma Grubunun adının da Çevik Bir tarafından konulduğunu açıkladı.⁴

² Bülent Tanör, *Türkiye'nin Demokratikleşme Perspektifi*, İstanbul, TÜSİAD, 1997. Genelkurmay Başkanlığı raporu sert bir dille eleştirecektir. "Askerlerin TÜSİAD'a Cevabı," *Sabah*, 28 Ocak 1997.

³ *Vatan*, 8 Eylül 2003.

⁴ *Sabah*, 12 Şubat 2006.

Bu noktada Çevik Bir'in siyasal bağlantıları üzerinde durmak gerekiyor. Bir, Silahlı Kuvvetler içinde İsrail'e yakın bir çizgi izleyerek Şubat 1996'daki anlaşmanın da mimarı olmuştu. Bir dönem cumhurbaşkanı olma girişimde de bulunan Bir, emekli olduktan sonra, ABD'deki en muhafazakar Yahudi kuruluşlarından biri olan JINSA tarafından yaptığı hizmetler nedeniyle Ekim 1999'da "uluslararası liderlik ödülüyle" ödüllendirildi.⁵

Çevik Bir emeklilikten sonra da Yahudi çevreleriyle bağlantılarını sürdürdü ve Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin yakınlaşması için çaba harcadı.⁶

Bir, ABD'nin Irak işgalini de savunarak, işgal sonrasında da bölgede kalmaya devam etmesi gerektiğini söyleyecek, ABD'nin Türkiye ile komşu olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirecektir. Belki daha da ilginç olanı AKP önde gelenleriyle Bir'in ABD'de aynı Yahudi/muhafazakar merkezlerle temas halinde olmaları, hatta Bir'in AKP'nin İsrail ile ilişkilerine danışmanlık yaptığı, Devlet Bakanı Ali Babacan ile birlikte İsrail'e gittiği yolundaki iddialardır.⁷

Dolayısıyla, 28 Şubat süreci İslamcı hareketin önde gelen aktörlerine bir yandan iktidarda kalabilmek için iç ve dış güç merkezleriyle uyuşmanın önkoşul olduğunu gösterirken, öte yandan Anadolu sermayesinin sistemle uyumlu bir siyasal temsilciye ihtiyacı olduğunu gösterdi. Bu koşullarda artık Soğuk Savaş döneminin dünya görüşünü 1990'larda sürdürmeye çalışan Erbakan'la yollarını ayırmanın gerekli olduğu ortaya çıktı.

Refah Partisi'nin kapatılması, yöneticilerine beş yıl boyunca siyaset yasağı getirilmesi bu parti içinde yeni bir grubun oluşmasının önünü açtı. Yenilikçiler olarak da adlandırılan bu grup 2000'deki genel başkanlık seçimlerinde ilk kez Abdullah Gül ile rakip olarak çıktı ama küçük bir oy farkıyla seçimi kaybetti.

Aslında hem Gül hem de Erdoğan'ın sistemle bağlantıları daha önceye dek gitmektedir. Tayyip Erdoğan Refah Partisi'nin Beyoğlu İlçe Başkanı iken dönemin ABD Büyükelçisi Morton Abramowitz ile görüşmüş, bu temaslar, 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Belediye Başkanlığına kazandıktan sonra da sürmüştü ve 15 Ekim 1996'da bir görüşme daha gerçekleşmişti.⁸ Bu arada, yine her nasılsa

⁵ "Çevik Bir'e Uluslararası Liderlik Ödülü," *Hürriyet*, 26 Ekim 1999.

⁶ Örneğin, Çevik Bir ve Martin Shermann, "Formula for Stability: Turkey Plus Israel," *Middle East Quarterly*, (Sonbahar 2002).

⁷ Emin Şirin, "28 Şubat Bitti mi Başlıyor mu," *HaberX*, 24 Ocak 2004. Benzeri iddiaları 28 Şubat döneminde DYP'li İçişleri Bakanı olan Akşener de ileri sürdü. "Çevik Bir Hangi Bakana Danışman?," *Dünden Bugüne Tercüman*, 28 Mayıs 2005. Aynı türde bir haber Sabah gazetesinde de yer aldı. "28 Şubat'ta Balans ayarı yapan AKP'ye Danışman Oldu," *Sabah*, 28 Kasım 2005.

⁸ Nasuhi Güngör, *Yenilikçi Hareket*, İstanbul, Elips Kitapçılık, 2005, s.83.

Erdoğan'ın uzun yıllar önce yaptığı bir konuşma bulunarak hapse girmesi sağlanmış ve kamuoyu, özellikle de İslamcı kesimler tarafından mağdur ve dava uğruna hapis yatmış bir lider olarak görülmesine katkıda bulunulmuştu.

Gül ise daha Refahiyol koalisyonu sırasında, Çiller'in iç politikaya ağırlık vermesi yüzünden, fiilen dış politikada etkili olduğu dönemde ABD ziyaretleri sırasında güç merkezleriyle ilk bağlantılarını kurmuştu.⁹ Şubat 1997'de bu ülkeye yaptığı ziyarette ABD sisteminde etkili bir kuruluş olan Dış İlişkiler Konseyi'nde (*Council on Foreign Relations*) bir konuşma yapmış, ABD'li gazetecilerle görüşmüştü.¹⁰ Nisan 2001'deki ziyarette ise bu kez Yenilikçi hareketin önde gelen ismi olarak temaslarını sürdürmüş ve Dışişlerinden eski Ankara Büyükelçisi Marc Grossman ve artık emekli olan Morton Abramowitz ile görüşmüştü. Bu gezilerde Amerikan Yahudi Komitesiyle de görüşülmüştü.

Bu görüşmelerde Abdullah Gül büyük bir olasılıkla Yenilikçi kanadın görüşlerini açıklayıp iktidar olanaklarını tartışmış olmalıdır. Görüşmeler sürecinin yine ilginç bir noktası Yahudi çevreleriyle dikkat çekici derecede yaşanan bir temas yoğunluğudur.

Tayyip Erdoğan da 10 aylık hapis cezasını tamamladıktan sonra Temmuz 2000'de ABD'ye giderek Fettullah Gülen ile görüştü ve muhtemelen Gülen grubunun desteğini aldı.¹¹ Tıpkı Gül gibi, Erdoğan da bu kısa süre içinde ABD'ye ziyaretler düzenleyerek önde gelen Yahudi ağırlıklı kuruluşlarla görüşmeler yürüttü. Bu bağlantıları ağırlıklı olarak danışmanı Cüneyt Zapsu sağlayacaktır.¹² Yeni Muhafazakarların (Neoconlar) önde gelen isimlerinden Richard Perle Neoconların düşünce kuruluşu *American Enterprise Institute*'de yaptığı bir konuşmada Erdoğan'ın kendisine Zapsu tarafından geleceğin başbakanı olarak takdim edildiğini açıklamıştır.¹³

Yahudi çevreleriyle uyuşmak Erdoğan ve Gül için önemliydi çünkü içinden geldikleri siyasal akımın temel belirleyici özelliklerinden biri Yahudi karşıtlığıydı. Bu çevreleri siyasal çizgilerinin değiştiği yolunda ikna edebilmek, iktidara gelme

⁹ Abdullah Gül bu tür gezilerinin birini yine parti önde gelenlerinden Fehmi Adak ile Şubat 1997'de yapmıştı. *Milliyet*'in Washington muhabiri Yasemin Çongar Gül'ü ABD'de iyi tanıyan bir politikacı olarak tanımlıyordu. *Milliyet*, 8 Kasım 2002.

¹⁰ Güngör, s.110-112.

¹¹ Nuriye Akman, *Zaman*, March 24, 2004. Akman ile söyleşisinde Gülen, Erdoğan'ı başarılı bir lider olarak tanımlayacaktır. Ayrıca bkz. Güngör, s. 88-89.

¹² Bu sürecin detayları için bkz. Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul, Remzi, 2004, s. 94-95.

¹³ Proceedings of the Erdogan's Speech, "Conservative Democracy and the Globalization of Freedom," AEI, 29 January 2004.

durumunda Bush yönetimine hakim Yeni Muhafazakar kesimle işbirliğinin süreceği ve İsrail ile ilişkilerde sorun çıkarılmayacağına ilişkin güvence sağlayacaktı.

Erdoğan ve Gül'ün iktidar yolundaki temasları yalnızca ABD ve Yahudi çevreleriyle de sınırlı kalmadı. Erdoğan Brüksel'de de görüşmelerde bulunurken, içeride de Bülent Eczacıbaşı'nın evinde verilen bir yemekte iş dünyasından bazı isimlerle bir araya geldi.¹⁴

Yukarıda belirtilen bu temas ve bağlantılar önemli olmakla birlikte, Refah Partisi içinden Yenilikçi hareketin ortaya çıkışını yalnızca bu türden pragmatik hamlelerde açıklamak yetersiz kalacaktır. Bu süreç aynı zamanda 1990'lar, hatta 1980'lerde başlayan bir dönüşümün olgunlaşmasının sonucu olarak da ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası gerçekleşen neoliberal dönüşümden İslami kesimler de pay alarak güçlenmeye başladılar. Bu yeni sınıfın ortaya çıkışına eşlik eden İslamcı bir entelektüel kesim kendi basın yayın araçlarıyla, eğitim kurumları, yurtları, üniversite öğrencileriyle toplumsal ve siyasal yaşamda egemen ideolojinin yanında ve ona rakip bir güç olmaya başladı.¹⁵

Yükselişe geçmiş olan bu İslamcı sermaye kesimleri bir süredir, bir yandan küresel sisteme eklemleme öte yandan da Türk siyasal sistemi içinde TÜSİAD'ın yanında sesini duyurabilme ve temsil edilebilme çabası içine girmişti. MÜSİAD bu çabanın bir sonucu olarak 1990'da kurulacaktır. 28 Şubat sürecinden sonra bu kesimler o zamana kadar yeterince üzerinde durmadıkları insan hakları ve demokrasi kavramına sarılırlarken,¹⁶ bir yandan da küresel kapitalist sisteme eklemleme sürecinin onunla siyaseten uzlaşmaktan geçtiğini de fark ettiler. Erbakan ve yakın arkadaşlarının neredeyse totaliter nitelikteki, Batı karşıtı, Soğuk Savaş döneminden kalma söylemleriyle bunun gerçekleşemeyeceği, 28 Şubat süreci yaşanmamış olsaydı bile anlaşılmaya başlanmıştı.

Kaldı ki, küresel güç merkezleriyle uyum sağlamak, İslamcılar Türkiye'deki laik-devletçi kurulu düzene karşı çok daha güçlü bir konuma getirecek, bu süreçte TÜSİAD'la işbirliği için uygun bir ortam yaratacaktı. Sonuçta AKP'nin kurulmasına giden süreçte eski Milli Görüşçüler dönüşerek liberal kesimlerle ittifak kurabildiler ve Türkiye'deki devletçi yapının dönüşümüne yeni bir ivme kazandırdılar. Dolayısıyla, 1980'ler başındaki Türk-İslam sentezinin yerini 2000'lere gelindiğinde ılımlı İslamcı liberal

¹⁴ Güngör, s. 87.

¹⁵ Hakan Yavuz bu süreci kapsamlı olarak Modernleşen Müslümanlar adlı çalışmasında ele almaktadır. *Modernleşen Müslümanlar*, İstanbul, Kitap Yayınları, 2005.

¹⁶ İhsan Dağı, "Rethinking Human Rights, Democracy and the West: Post-Islamists Intellectuals in Turkey, Critique, *Critical Middle Eastern Studies*, (Yaz 2004)

ittifakı aldı. Bu yüzden de gerek Erdoğan gerekse diğer önde gelen parti yetkilileri İslamcı bir parti oldukları iddialarını reddederek siyaset bilimi içinde bulunmayan bir “muhafazakar demokrasi” kavramına sarılmaya çalıştılar. Hatta, siyasal dönüşümlerini tescil ettirebilmek için Avrupa’daki Hıristiyan Demokrat partilerin oluşturduğu birliğe üye olmak için sonuç alamadıkları birkaç başvuruda bulundular.¹⁷

AKP İktidarıma Giden Süreç

Yukarıda belirtilen iç ve dış koşullar içinde olgunlaşan bu süreç, konjonktürel olarak Irak’ın işgali ve ABD tarafından ortaya atılan Genişletilmiş Orta Doğu Girişimiyle (Türkiye’de yanlış olarak yerleşmiş haliyle Büyük Orta Doğu Projesi-BOP) de örtüşünce AKP’nin kurulması ve iktidara gelmesinin önü açılmış oldu. ABD 1990’lardan beri Irak’ı “çifte çevreleme” ve 1998’den itibaren “rejim değişikliği” politikasıyla baskı altında tutuyordu. Yeni Muhafazakarların iktidara gelmesiyle Saddam’ın devrilmesi aşamasına geçildi. ABD’nin Irak’ı işgal etmeye karar verdiği bir dönemde Türkiye’de Ecevit’in başbakanlığında DSP, MHP ve ANAP koalisyonunun iktidarda bulunması, Washington açısından tedirginlik yarattı. Ecevit 1990’da “gazeteci” olarak Saddam’la görüşmüş, ilerlemiş yaşı ve sağlık sorunları nedeniyle siyasal geleceği olmayan bir liderdi ve ABD’ye Irak’ı işgal sürecinde zorluk çıkarabilirdi. Zaten sürekli olarak diplomasi yoluyla çözüm bulunmasını savunuyor, Saddam’ı ikna etmeye çalışıyordu. ABD’nin derdi ise, sonradan daha net anlaşılacağı gibi, Saddam’ın ikna olması değil, askeri olarak Orta Doğu’ya yerleşmek, petrol üzerinde denetim sağlamak, Baasçılığı tamamen tasfiye etmek gibi daha geniş stratejik hedeflerdi. Kısacası milliyetçi sol ile milliyetçi sağın ağırlıklı olduğu bir koalisyon hükümeti stratejik nedenlerle tercih edilen bir siyasal iktidar değildi. Zaten tam bu dönemde sağlık durumu öne sürülerek medyada Ecevit’in çekilmesi yönünde bir kampanya başlatıldı. Ecevit’e yakın gazetecilerden Fikret Bila o sırada hem askerlerin hem de TÜSİAD’ın Ecevit’in görevi devretmesi için dolaylı yoldan baskı yaptıklarını yazıyor.¹⁸

Bu dönemde 2001 ekonomik krizinden sonra Dünya Bankası’ndan Türkiye’ye gelmiş ve bakan yapılmış olan Kemal Derviş’in ortada belirgin bir neden yokken 10

¹⁷ Muhafazakar Demokrasi kavramı için bak. Yalçın Akdoğan, *Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004. Ayrıca, AKP’nin Hıristiyan Demokrat partilerle benzer ve farklı yönleri için bkz. William Hale, “Christian Democracy and the JDP: Parallels and Contrasts,” Hakan Yavuz, ed., *Emergence of a New Turkey, Democracy and the AK Party*, Utah University Press, 2006.

¹⁸ Fikret Bila, bu dönemde Emin Çölaşan’ın da Irak işgali öncesi Ecevit aleyhine yoğunlaşan çekilmesine yönelik kampanyaya katıldığını ve Hürriyet gazetesinde “Başbakan Aç” manşetini attırarak Rahşan Ecevit’in başbakanı aç ve kirli durumda tuttuğunu yazıyor. *Hürriyet*, 2 Temmuz 2002. Yetkin, *Tezkereler*, s. 55.

Mayıs 2002’de seçim tarihinin kesinleşmesini istemesi sonucu MHP’nin girişimiyle seçim kararı alınması AKP’nin başa gelmesinin yolunu açtı. Bu noktada DSP’den iki gün içinde 61 milletvekilinin istifa ederek ayrılması, Derviş’in Hüsamettin Özkan ve İsmail Cem ile birlikte yeni parti kurma sözü verip daha sonra CHP’ye girmesine ilişkin gelişmeler hala tam olarak aydınlanmış değildir. Ama tüm bunların sonucu Ağustos 2001’de kurulan AKP’nin, tıpkı ANAP gibi çok kısa bir süre içinde Türkiye çapında örgütlenip Kasım 2002 seçimlerinden birinci parti olarak çıkması ve tek başına iktidara gelmesi olmuştur.

AKP’nin iktidara yürüyüşünü Türkiye’de Büyük Ortadoğu Projesi olarak bilinen, Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimiyle de bağlantılandırmak gerekir.

Başta Graham Fuller olmak üzere ABD’li yetkililer uzun süredir Türkiye’deki (ve diğer Müslüman ülkelerde) İslamcı oluşumların yasaklanıp sistem dışına itilmesi ve bu şekilde yeraltına inmeye zorlanması yerine, meşru siyasal zemine çekilmesi ve burada radikallikten uzaklaşarak sistemin olağan bir parçası haline getirilmesinin daha etkili bir yöntem olacağını savunuyorlardı.¹⁹ Bu yaklaşıma göre, her siyasal hareket içinde radikal ve ılımlı (*moderate*) kanatların bulunacağı ve bu ılımlı kanadın desteklenerek ayrıştırılması gerekiyordu. İslamcılarının herhangi bir iktisadi programları olmadığı için bir süre sonra ya başarısız olmaya mahkum olacaklar ya da sistemle uyuşmak zorunda kalacaklardı. Siyasal İslamın iktidarda ılımlılaştırılması olan bu projenin ilk uygulaması olarak Türkiye’deki İslamcı hareket oldukça uygun bir örnek teşkil ediyordu.

Anti-semitizmden Yahudi lobisiyle iç içeliğe, AB düşmanlığından hevesli AB taraftarlığına, ulusal kalkınmacılıktan özelleştirme tutkusuna, Kıbrıs’ın hepsini alma fikrinden Annan Planını desteklemeye dek gerçekleştirdiği dönüşüm açısından eski Milli Görüşçüler AKP iktidarı sırasında kendilerinden bekleneni büyük ölçüde yerine getirebildiler. Bu yüzden de ABD’deki gözlemciler Türkiye’de “sessiz bir İslami devrimin” gerçekleştiğini açıkça söyleyebildiler.²⁰ Bu model Türkiye’de tutarsa diğer Müslüman toplumlarına da uygulanabilirdi.²¹ Bush dahil çok sayıda ABD’li yetkili ve uzman Türkiye’nin bu model niteliğini, Türkiye’de Dışişleri Bakanlığı’nın tercih ettiği söylemle bölge ülkeleri için “esin kaynağı” olma özelliğini, sıklıkla vurguladılar.

¹⁹ Graham Fuller, “The Future of Political Islam,” *Foreign Affairs*, (Mart-Nisan 2002); Richard Haass, “Toward Greater Democracy in the Muslim World,” *The Washington Quarterly*, (Yaz 2003).

²⁰ Graham Fuller, “Turkey: A True Model for the Muslim Future,” *Newsweek*, 3 Kasım 2004.

²¹ Graham Fuller, Turkey’s Strategic Model: Myths and Realities,” *The Washington Quarterly*, (Yaz 2004).

Türkiye'nin bu model olma niteliğiyle AKP'nin iktidara gelişi arasındaki bağlantı son derece açık bir biçimde ortadadır. Aslında AKP'li yetkililer bu konuda oldukça açıklı de davrandılar ve Gül Büyük Orta Doğu Projesi olmasaydı iktidara gelemeyeceklerini söylerken,²² Erdoğan da bir televizyon kanalındaki söyleşisinde Diyarbakır'ı BOP'un merkezi yapmaktan söz etti.

Türkiye'nin Kemalist laiklik anlayışıyla bu model rolünü oynayamayacağı açıklı ve projenin Türkiye'ye yönelik amacı İslamcılarını ılımlaştırmak ve laikliği de yumuşatarak orta noktada buluşturmak ve el altında başarılı bir dönüşüm örneği ve modeli bulundurmaktır.

Bu modelin ayakta kalabilmesinin yolunun bir ölçüde ekonomi alanında başarılı olmaktan geçtiği de biliniyordu. AKP döneminde ekonomi özellikle dışarıdan pompalanan kaynak akışı sayesinde hızlı büyüme oranları yakalarken enflasyon da otuz yıl sonra ilk kez kontrol altına alınabildi. Öncelikle, yükselen petrol fiyatları Arapların elindeki dolar birikimini artırmıştı. Ayrıca, 11 Eylül'den sonra ABD'den çekilen Arap sermayesi ile petrol gelirindeki artışın yarattığı birikimin küçük bir kısmının Türkiye'ye kaydırılması ekonomik göstergelerde önemli düzelmelere yol açtı. Hatta, 28 Şubat'ta İslamcı kesim muhtemelen kaynağını açıklamakta zorlanacağı paraları bavullarla Türkiye'den kaçımaya çalışırken, bu dönemde akış tersine dönmüş Türkiye'ye bavullarla para girmeye başlamıştı. AKP döneminde başta Dubai İslami Bankası olmak üzere Türkiye'de 200 kadar Arap kökenli şirketi kurularak faaliyet göstermeye başladı.²³

Hükümetin iktisat politikası enflasyonu önlemeye odaklandığı ve aşırı değerli kuru temel aldığı için üretim yerine ithalata yöneldi. Bunun içeride işsizliğin ekonomideki büyümeye rağmen düşmemesi, cari açığın hızla artması gibi sonuçları oldu. 2002'de 15 milyar dolar olan dış ticareti açığı 2005'te 42 milyar dolara ulaştı.²⁴ Sonuçta AKP Türkiye'de şimdiye kadar hiçbir hükümetin gerçekleştirmediği oranda bir borçlanmaya gitti. Aşağıda Nazif Ekzen'in makalesi AKP döneminde ekonomik büyümenin dış ticarete dayalı yönünü verileriyle ortaya koymaktadır.

AKP'nin iktidara gelmesiyle Türk iç ve dış politikasında yeni bir dönem başladı. İçte Anadolu sermayesi ile TÜSİAD'ın desteğini alabilen, dışta da kurduğu bağlantılar ve verdiği mesajlarla ABD ve AB'nin desteklediği bir projeyi hayata

²² "Abdullah Gül: BOP içinde ABD ile birlikte hareket ediyoruz", *Radikal*, 14 Mart 2006.

²³ "Arap Sermayesi Türkiye Yolunda," *Milliyet*, 14 Temmuz 2005; Michel Rubin, "Is Democracy on the Outs?" *National Review Online*, 2 Ağustos 2005.

²⁴ "IMF Gözetiminde On Uzun Yıl: 1998-2008: Farklı Hükümetler Aynı Politikalar," Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Raporu, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>

geçiren AKP, 1990'lar boyunca istikrarsız hükümetler, Kürt sorununun ağırlaşması ve 1994, 1999 ekonomik krizleri nedeniyle yeterince hız verilemeyen neoliberal dönüşüm için taze kan taşıyacaktı. Çiller'in 1994'de "son sosyalist devleti yıktık" söylemine rağmen Gümrük Birliği dışında gerek özelleştirme, gerekse devletçi zihniyetin erozyona uğratılmasında beklenen dönüşüm sağlanamamıştı. AKP ise bu konuda diğer partilerden çok daha hevesli davranacak, devletin etkinliğinin azalması bir yandan konumunu güçlendirirken, öte yandan iç ve dış bağlantıları olan İslamcı sermayenin özelleştirme furyasından yararlanmasını getirecekti. AKP'nin sokak ağzıyla konuşmasıyla tanınan maliye bakanı kamu kuruluşları için "babalar gibi satınız!" ifadesini kullanırken, Erdoğan ziyaret ettiği Erdemir hakkında "pislik içinde" ifadesini kullanacaktır.²⁵ İlder Ertuğrul'un makalesi AKP dönemindeki özelleştirmenin ayrıntılı bir dökümünü ve analizini vermektedir.

Bu dönüşüm yalnızca özelleştirmeye sınırlı kalmamış, eğitimden sağlığa, çevreden sosyal politikaya kadar toplumsal-siyasal yaşamın her alanını kapsamaya ve dönüştürmeye başlamıştır. AKP döneminde Meclis'in rekor sayıda yasa çıkarması aslında övgü kaynağı olarak sunulurken, yapılan neoliberal dönüşümün hukuksal temellerini oluşturma sürecinden başka bir şey değildir.

Bu dönüşümü dışarıdan zorlayan AB üyeliği sürecini hızlandırmak da, AKP'nin Türk siyasal hayatındaki yerini sağlamlaştırma, başörtüsü gibi özgürlük alanlarında AB'nin desteğini alma ve Silahlı Kuvvetlerin ağırlığını azaltmaya yönelik önemli bir hamlesiydi. Fakat başörtüsü konusunda AİHM'den beklenen desteği alamaması, bu tür kararların yalnızca Türkiye'ye yönelik olarak alınmadığını, Avrupa'daki siyasal konjonktürle de bağlantılı olduğunu göstermesi açısından herhalde öğretici olmuştur.

AKP Washington nezdindeki konumunu BOP için model olmak, (kuzey) Irak'ta sorun çıkarmamak; AB nezdinde de insan hakları merkezli reformları yaparak Türkiye'nin AB üyelik sürecini canlı tutmak üzerinden kurmuştu. Bu her iki merkeze hitap edecek uygulamaları ise iç politikada devletin rol ve etkinliğini kırmak, Kemalizmin küreselleşme sürecine karşı çıkan kesimlerini geriletme, ekonomideki neoliberal dönüşüme hız vermek, Kıbrıs'ta Soğuk Savaş döneminin uzantısı olan anlayış ve liderliği tasfiye etmek, Kürt sorununda yeni bir açılım başlatmak şeklinde gerçekleşti.

Sonuçta eski Milli Görüşçüler ılımlı olacakları mesajı vererek iktidara geldiler ve içeride ve dışarıda sistemle uyuşma çabalarını iktidarda da sürdürdüler. Sekiz yıllık eğitim, başörtüsü, İsrail'le ilişkiler gibi alanlarda İslamcı kesimlerin beklentilerini karşılayamadıkları için oy kaybını önlemek amacıyla zaman zaman söylem düzeyinde kalan İsrail ya da ABD'yi eleştiren açıklamalar yaptılar. Tabanlarını memnun edecek

²⁵ *Hürriyet*, 15 Temmuz 2005.

tek alan olarak kadrolaşma kaldı ve bu yüzden Türkiye açısından daha önemli ve etkilerini daha uzun vadede gösteren yoğun bir kadrolaşma sürecine yöneldiler.

AKP en azından bu kritik bölgesel konjunktürde İslamcı hareketi bölerek Milli Görüş'ü parçaladı, o geleneği devam ettiren Erbakan çizgisinin oy oranının % 5 civarına inmesini sağlayarak önemli bir işlevi yerine getirdi.

Ekonomik göstergelerdeki düzelmeler, zayıf ve etkisiz muhalefet ve bölgesel gelişmeler nedeniyle ABD'nin bu dönemde AKP tarzında bir iktidara ihtiyaç duyduğunu fark eden Erdoğan hükümeti önemini abartmaya, hem başbakanın ağzından kendi vatandaşlarına karşı kaba ve hoyrat bir tarza yönelmeye başladı, hem de ABD ve AB için Türkiye'de alternatifi olmayan bir aktör olduğunu düşünerek çıkışlar yapmayı denedi. Bu yüzden ABD 2004'ten itibaren farklı kanallardan AKP'ye yönelik eleştirilerini dile getirmeye başladı. Hatta, Bush yönetiminin AKP'yi gözden çıkardığına ilişkin görüş ve işaretler gelmeye başladı.

Neden tercih edildiği tam olarak bilinmeyen Hamas liderinin Türkiye ziyareti gibi gelişmeler ABD'den yönelen eleştirilerin artmasına neden oldu. *Washington Times* gazetesinde AKP iktidarı için Arap ülkelerinden gelen "yeşil sermayeyi" kullanarak laik rejime yönelik "islamofaşist" bir darbe yapmakla suçlayan yazı bu partiye yönelik olarak son dönemde yönetime yakın çevrelerden yönelen eleştiriler içinde en sert olanıydı.²⁶

Bu arada bazı Yahudi lobisi ileri gelenlerin İstanbul'da Mehmet Ağar'la görüşmeleri ve bu görüşmeye Wolfowitz'in telekonferans aracılığıyla katılmış olması herhalde AKP'lileri tedirgin etmiş olmalı.²⁷ İşte bu ortamda öyle görünüyor ki Erdoğan durumu kurtarmak için iki yakın danışmanı Cüneyt Zapsu ve Şaban Dişli'yi ABD'ye gönderdi. Zapsu'nun "başbakanı süpürmeyin, ondan yararlanmaya çalışın" sözü AKP yönetimi içindeki kaygıyı yeterince dışa vuruyor olmalı. Zaten bu kaygı Erdoğan'ı Beyaz Saray'a gidip bizzat kendisinin meşruiyetini tazelemeye zorladı ve uzun süren beklemeden sonra davet edilmesini sağladı.

Türkiye siyasetinde devlete karşı duruş, İslamcı öğeler içermeye ve Batı'ya yakınlık bağlamında Demokrat Parti ve ANAP geleneğinin devamı niteliğindeki AKP hükümeti ilk dört yılının sonunda başlangıç hızını kaybetmişe benziyor. Bulduğumuz noktada ABD ile ilişkilerde oluşan mesafe, AB sürecinin yavaşlaması,²⁸ milliyetçiliğin

²⁶ Frank Gaffney, "Islamofasist Coup," *Washington Times*, 14 Mart 2006.

²⁷ *Star*, 10 Şubat 2006.

²⁸ Türkiye dışında da bu konudaki değerlendirmelerde artış yaşandı. Daniel Dombey ve Vincent Boland, "A Road to Nowhere? Why Turkey's Long Journey West is in Jeopardy," *Financial Times*, 8 Kasım 2006.

yükseliş, kendi seçmenini birçok konuda memnun edememesi, ekonomik verilerdeki düzelmenin günlük hayata yansımaması, liberal çevrelerin, AKP'nin demokrasi ve insan hakları konusundaki tutumunun bir dünya görüşünün ürünü olmayıp, araçsal bir nitelik taşıdığını fark etmesi gibi gelişmeler²⁹ AKP iktidarını zora sokmaya, bir sonraki seçimler için kendilerini güvende hissetmelerini engelleyen unsurlar olarak ortaya çıktı. Bu nedenle olsa gerek, AKP hükümeti 2006 sonu itibarıyla, yani yaklaşan seçimleri de göz önüne alarak, daha fazla milliyetçi çıkışlar yapmaya yöneldi.

²⁹ Bu konuda örneğin Cüneyt Ülsever'in AKP'ye yönelik eleştirel yazıları dikkat çekicidir.